

bereket bel- és külföldről egyaránt. Az újból megindult polgárosodásnak köszönhetően a Szepesség a századfordulóra a Monarchia társasági életének az egyik kedvelt központjává vált.³²

Vesztróczy Zsolt

A győri Széchenyi Múzeumpatika

Buda 1686. évi felszabadítása után Lotharingiai Károly és Savoyai Jenő vezetése alatt álló sereg a törököket Magyarország déli részéig szorították vissza. A katonai csapatok ugyan hoztak magukkal tábori gyógyszerházakat, ezek azonban nem voltak állandó jellegűek. A felszabadított városokban újra megtelepedtek a különböző szerzetesrendek. Az irgalmas rend kórházakat nyitott, a jezsuita rendházakban jól felszerelt patikákat létesítettek.¹ A XVIII. század közepéig a magyar gyógyszerházak többsége a jezsuiták kezében volt. Kőszeg, Eger, Székesfehérvár jezsuita gyógyszerházai mellett Győrött is létrehozta a jezsuita rend a gyógyszerházát.²

Patikáikat rend és díszes berendezés jellemezte. A rendházakban a fogadalmat tett egyháziakon kívül laikus szerzetesek is éltek, akik közül egyesek kiváló kézművesek voltak, és részt vettek az építkezések és a berendezések elkészítésében. Az évkönyvekben csak párszavas utalást találunk munkálkodásukra vonatkozólag. Működésüknek egyik bizonyítéka a kőszegi rendházba készült szép barokk patikaberendezés.³

Az óváros tágas, impozáns főterén, a Széchenyi tér 9. szám alatt lévő jelenlegi bencés gimnázium kapujától balra – eredetileg a kapubejárat alatt – működött 1654 és 1773 között a jezsuita rend Európában talán egyik legdíszesebb, freskókkal, stukkókkal borított gyógyszerári officínája (eladótér) 1970-ben ismét visszaköltözött egykori helyére. 1971 májusában nyílt meg működő patikaként és múzeumként, amely ma egyformán szolgálja a betegellátást és a múzeumlátogatást.

A XVII. század első évtizedeiben letelepített jezsuita rend gyógyszerház alapításait főként a XVIII. századra tehetjük, az adatok Győrön kívül Nagyszombaton (Trnava), Pozsonyban (Bratislava), Kassán (Košice), Trencsénben említik patikáikat.

Jellegzetes későbarokk, ún. jezsuita stílusú officina bútorzatok Kőszegen, Székesfehérvárott és Egerben (ma mind patikamúzeum), az egykori Észak-Magyarországon Trencsénben, Kassán, illetve a klasszicista XVI. Lajos stílusú pozsonyi „Salvator” patikában maradtak fenn. A rend győri, egykori „Meváltó” gyógyszerházának csupán két XVIII. századi rokokó szekrénye látható. Viszont a boltívek aljágig lenyúló plasztikus stukkók, közöttük a „Mária mennybemenetele” jelenet, közrefogva négy gyógynövény falképpel ékesen tanúsítja a patika XVII. századi fénykorát.⁴

A jezsuiták Győrött – II. Ferdinánd császár és Pázmány Péter esztergomi érsek kérésére – 1627-ben telepedtek le és ekkor kaptak telket a város főterén. Templomukat 1634–1641 között építették fel, a gimnázium 1660-ban készült el, majd a rendház céljait szolgáló földszintes épület bővítésére, átépítésére került sor.⁵

³² Weber, S.: Előkelő látogatók a Magas-Tátrán (A Magyarországi Kárpátgyesület évkönyve), Késmárk, 1882. 26–31. old.; Roth, S.: Károly Lajos főherceg és fenséges nejének, Mária Teréziának, útja a magas-Tátrában 1889-ben (A Magyarországi Kárpátgyesület évkönyve), Igó, 1890. 1–9. old.; A fürdők, a nyaralótelepek, barlangok és néhány kedvelt kirándulóhely (Csorba tó, Nagyszalóki völgy, Tarpataki völgy stb.) és a terségen áthaladó vasút forgalmáról lásd a szaklapok és évkönyvek adatait.

¹ Nékám Lajosné: Régi magyar patikák. Corvina Kiadó, Bp., 1971. 19. old.

² A Széchenyi patika rövid története. Anonym mű. Kézirat. A győri Széchenyi patika irattára.

³ Nékám Lajosné: i. m. 19. old.

⁴ Józsa Lajos–Vida Mária: Győr. Széchenyi Múzeumpatika. Kartográfiai Vállalat, Bp., 1991. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára sorozat 416. 1–3. old.

⁵ Acsay Antal: A győri katolikus főgimnázium története 1626–1900. Győr, 1901. 11. old.

Győr legnagyobb épületegyüttesének gazdag díszítése Széchenyi György (1592–1659) püspök, később esztergomi érsek és Eszterházy Erzsébet adományai révén valósult meg. Ennek bizonyítéka a rendház kapuja feletti Széchenyi címer és felirat. Az 1651-ben megkezdett építkezést Széchenyi György győri püspökként (1658–1667 között) folytatta és befejezte, miként a főpárkányon lévő „Anno 1667” évszám tanúsítja.

A rendház délnyugati sarkában, a kaputól jobbra nyílt meg a „Meváltó” patika a Városi Jogkönyv adata szerint 1634-ben, azonban az első bejegyzett patikus Andreas Pfeuffer jezsuita 1655-ben, ami a működés kezdetét jelenti.

A rendtagok ellátására szolgáló patika eredetileg a folyosóról nyílt és csak később – amikor nyilvános gyógyszerházzá lett – alakították ki a mai utcai bejáratot. A falkutatás eredménye mellett egy 1691. szeptember 18-án kelt irat tanúsága szerint: „a közelmúlt időkben a köz javára alapított gyógyszerház.” A működés néhány 1689-ből származó cin bödönke, a benne maradt beszáradt gyógyszerekkel.⁶ A patika itt működött a rend feloszlataáig 1773-ig, ekkor költözött át az ún. Patikaházba (Rákóczi F. u. 2.). Első polgári tulajdonosa az addigi vezető, az exjezsuita Joannes Tumbler lett.⁷

A Széchenyi múzeumpatika névadója, Széchenyi György, (és nem Széchenyi, mint a „legnagyobb magyar” István, testvérének, Lőrincnek az unokája), aki 1667-től kalocsai, 1685-től esztergomi érsek. Pozsonyban halt meg 103 évesen és a Szent Márton templom kriptájában helyezték örök nyugalomra. Az épület, – és ebben az officina ihletésű falfestmények – plasztikus, szoborszerű stukkófigurái, leveles- gyümölcsös díszítményei 1661–1667 között készültek. A későbarokk, négy fiókkal tagolt kosárirves dongaboltzat közepén „Mária mennybemenetele”, a négy fiókboltozat mezőiben Mária személyéhez kapcsolódó szimbolikus tartalmú gyógynövények ábrázolásai kerültek.

A Boldogasszony liturgikus képei – miként a szakrális néprajz kiváló kutatója, Bálint Sándor magyarázza – az „OLIVA SPECIOSA”, a „ROSA MYSTICA”, „MYRHA ELECTA”, és a „LILIUM INTER SPINAS”, azaz az „ékes olajfa”, a „titkos értelmű rózsza”, a „válogatott mirha” és a „liliom tövisek közt” mind-mind Mária tisztaságát, a seplőtlen fogantatást példázza. A gyógynövények megnevezései Linné-rendszer előttiék és vallási értékűek.

Az olíva a krémek, a mirha a hajszesz alapanyaga, a rózsából rózsaoajaj készült, a liliom szívre ható alkaloida volt. A négy évszakot ábrázoló puttók alakjai szoborszerűen kiemelkednek a falsíkból: az egyik a tavasz hírnökeként virágkosarat, a nyár jelképe búzakalászcsonót, az őszi gyümölcsös kosarat tart a kezében, míg a tél gyermekalakja égő fahasábok mellett melegszik. A gyógynövény-falképek körüli növény ornamentikában gyümölcsöket: citromot, körtét, gránátalmát és fűgét mintáztott a mester. Ezek is Mária-szimbólumok és a termékenység példái. Széchenyi György 1697-ben festett mellképének stukkókeretét két kővér puttó „emeli” a magasba.

Az officina kiállított tárgyai közül legértékesebb a delfinfüles nagyméretű bronzmoszár, amelynek tulajdonosa latin felirata alapján azonosítható: „Rákóczi György Isten kegyelméből erdélyi fejedelem, Magyarhon részeinek ura és a székelyek ispánja. Az úr 1647-ik évében.” A moszarat, amely I. Rákóczi György fejedelem tulajdona volt, menyee Báthory Zsófia ajándékozta a jezsuitáknak 1660-ban, amiért fiát, I. Rákóczi Ferencet áttérítették a helvét hitről a katolikusra.⁸

A szomszéd helyiségben, amelybe közvetlenül a bejárati ajtón jutunk, kiállítási tárlókban gyógyszerházi eszközök, könyvek láthatók. A stilizált angyalszárnyas kis fali tárlókat és a közepén álló kétszárnyú hasonló szekrényt Mezei Gábor belsőépítész tervezte. A rajtuk lévő monokróm táblaképeket Erdélyi Eta festette 1970-ben. Témái: a gyógyítás eredete, múltja, hiedelmek, a görög mitológia, alkimista jelképek, mandragóra és csillagképek. A kis fali vitrinekben egy-egy fajansz albarelló, fedeles patikaedény látható. A legkorábbi az 1566-os évszámmal jelölt ritka edény, a XVII. századi spanyol albarelló. A szembenlévő szekrényben Szent Rókuszt, a pestis ellen védő szentet ábrázoló festett pléh-céger, kávédaráló érdemel említést.

Az asztali tárlókban bemutatott műszerek közül leghíresebb a Petz-féle gyomorvarró gép volt, mely Győrből indult világhódító útjára. (Jelenleg a Xantus János Múzeum kiállításában

⁶ Józsa Alajos-Vida Mária: i. m. 1–3. old.

⁷ Józsa Alajos: Győr-Moson vármegye gyógyszerészetének kialakulása és fejlődése az 1600-as évektől 1950-ig. (Doktori disszertáció) Bp., 1987. 47. old.

⁸ Győr. Széchenyi Múzeumpatika: i. m. 5–7. old.

látható.) Petz Aladár dedikálta Miskolczi Ferenc győri orvos „Chirurgiai utitárs” című (1742) munkáját 1761–1762-ben.

Figyelemre méltó Kovács Pál orvosiró diplomája (1822), aki az első magyar nyelvű vidéki újságot, a „Hazánk”-at alapította. Petőfi 27 költeménye, Arany János versei, Gárdonyi Géza, Vas

Gereben írásai jelentek itt meg.⁹ Kiváló orvos, nagy magyar, és korát meghaladó gondolkodású ember volt. Latin nyelvű diplomájának egy részlete így hangzik magyar fordításban:

„Mivel tehát a tudós és tudományokkal ékes 26 esztendősen helvét hitvallású férfiú Kovács Pál, aki a nemes Veszprém megyéből származik, az akadémiai törvények által előírt általános orvostudományi tanulmányokat biztonsággal és szorgalommal annak rendje szerint befejezte, kérte tőlünk, hogy őt tudományának megfelelően akadémiai fokozattal megtiszteljük...” „A női nem neveléséről című felavató értekezéshez csatolt tétellek kapcsolatban, a nyilvános, ellene opponálni kívánó cáfolatainak és ellenvetéseinek megvédésében meghallgattuk.” „Az orvostudományban való jártasságát előttünk bőségesen igazolta, ezen tudományokkal ékes férfiút, Kovács Pált, az 1833-ik év augusztus havának 19-ik napján ünnepélyesen az orvostudományok doktorává avatjuk.”

Az érdeklődők gyakran és hosszasan nézegetik Mátyus István XVIII. századi magyar tudós és szakírónak a vitrinben látható DIAETETICA című könyvét, melyben a szerző a helyes táplálkozásról ír.¹⁰

Az officina rokokó szekrénykéiben pápai keménycserép, Alt-Wien porcelánedények, a tárlókban érvágók, vesekőtörő, bonctani fűrész, szájterpesz látható. A patika felszereléséből 1863-ban még megvolt egy olajprés 1752-ből, a hozzávaló réztál 1744-ből és egy kisebb rézmózsár 1672-ből. Eltűnt egy múmia, melyet a jezsuita patika második tulajdonosa (1839–1854), Posperger Antal ajándékozott a bencés gimnáziumnak.¹¹

A polgári gyógyszer-tár Némethy Pál bérlő révén az ún. Apátúrházba (ma múzeum) költözött, míg az ő tulajdonaként ebben az épületben „Angol” patika néven 1861-ben ott maradt a régi.¹²

A jezsuiták jogutódja, a „Megváltó” gyógyszer-tár utóljára 1870-ben, Rosenberg doktor tulajdonaként a Széchenyi tér 12. szám alá költözött. Jelenlegi helyére 1970-ben került vissza Széchenyi patikaként. Addig bérház, püspöki papnevelde, tánciskola, színi előadások helye volt. 1802-ben került bencés tulajdonba, az 1848/49-es szabadságharc alatt katonai kórház és kaszárnya volt a rendház. 1860–1869 között vaskereskedés működött a mai és régi patika helyén.

A többször átalakított épület 1970-ben az Országos Műemléki Felügyelőség elvi irányítása mellett, Kriszt György építész és Molnár Pál tervei szerint visszanyerte korabeli külsejét. A Megyei Gyógyszer-tári Központ igazgatója, Józsa Alajos kezdeményezésére a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum igazgatója, Antall József támogatásával készült a jelenlegi kiállítás, munkatársa, Vida Mária rendezésében. A kiállított dokumentumok részben a Gyógyszer-tári Központ, részben a Xantus János Múzeum és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum tulajdonában vannak.¹³

A győri gyógyszer-tár egyedi módon illeszkedik be a hazai orvoslás – gyógyszerészet történetébe, ugyanis egyetlen olyan múzeuma az országnak, mely egyben működő gyógyszer-tár is.

Az utóbbi években nem csupán múzeumpatikaként vált ismertté külföldi és hazai látogatók számára az épület, hiszen napjainkban a győri zenei élet fellegvárát is jelenti. Hangulatosak és népszerűek a „Vers és muzsika” című előadások, melyek neves írók, költők, művészek szereplésével kerülnek megrendezésre. A minden alkalommal közreműködő „házigazda”, Czigány György szavait idézve: „Ez a gyógyszer-tár nemcsak a testi, hanem a lelki egészséget is szolgálja.”

A patika hangulata, szépsége számos költőt, író, zeneszerzőt ihletett alkotói tevékenységre, akik tollából a művészet tükrében is megfogalmazást, illetve kifejezést nyer az ódon falakból áradó harmónia. Így például Halmos László zeneszerző háromszólamú kantátát készített, mely az öt mennyezeti kép témáját mutatja be hangjegyekben.

Petőcz Miklós győri költő pedig a következőképpen ölti vesszorkba élményeit:

⁹ Bogcha-Novák Zoltánné: A győri Széchenyi-múzeumpatika. Győri tanulmányok 5. Győr, 1983. Győr Megyei Város Tudományos Kutatócsoportja. 241–242. old.

¹⁰ Ua.: 243. old.

¹¹ Józsa Alajos: i. m. 46. old.

¹² Ua.: 50. old.

¹³ Józsa Alajos–Vida Mária: i. m. 8–9. old.

Vers a patikában

Háromszáz éves rendház épületében,
ölén a stukkós régi gyógyszerárnak
mint lelki gyönyör versekből szűrt párlat
költői esten éget, tisztít engem.

Így félig multban, félig jelenben
ül ötven ember, költői hangra várnak,
van bensőséges csönd s jó a varázslat
mint falanszter – embert értő lélekké felken.

S másfél órára más emberré formál.
Freskón olajfa, rózsa, mint egy oltár
mutat fel költőt és költészetet
nem is vers, elmulás mérlegével
mér mindent szót, amit értünk szólva érlel.
Egy sor talán – lét titkához vezet.¹⁴

Gróz Andrea

Irodalom

Gyógyszerészeti Értesítő 1898. VI. évf.; Győr Várostarténeti Tanulmányok, Győr, 1971. Szerk.: Dávid Lajos, Lengyel Alfréd, Z. Szabó László; Győri Történelmi és Régészeti Füzetek, Győr, 1863. Szerk.: Róth Károly, Rómer Flóris. Sauerwein Nyomda; Horváth Orsolya: A győri Széchényi György Múzeum-patika. Győr, 1992. Gépirat – Kisfaludy pályázat; Mohl Adolf: Győregyházmegyei jeles napok. Győr, 1933.; Ziegler Krisztina: Ismerkedés a győri Széchényi-múzeumpatika történetével és féltett kincseivel. Győr, 1982. Gépirat – Honismereti-pályázat.

Az oltalomra szorult Zilahy Lajos

Nincs új a nap alatt, jutott eszembe e kétezer éves szállóige, mikor az Oktatási Minisztérium két vonalon is futó, Arany János nevével megtisztelt, tehetséggondozó pályázatáról hallottam. A Metró című lap idei március 22-i számában Páldi János gondolataiban, úgy vélem rokonlélekre találtam: „Végre folytatódik – írja – az a program, amelyet előrelátó uralkodók, egyházi vezetők és egyes mecénás földesurak évszázadokon át folytattak.” Páldi intelmei megszívlelendők: „A tanulók kiválasztását az is befolyásolja, hogy milyen a tanárok »jó tanuló« képe. Nem biztos, hogy a tehetséges gyerek egyben jó tanuló is.” Van akit a közömbösség és a körülmények szorítása nem enged kiteljesedni. Ezek után kissé felvértezve érezve magam, bátorkodom elővenni az elárvult és anyagi támasz nélkül maradt, kiváló tanuló Zilahy Lajos pártfogását kérő röplapot, miben szülőhelye Nagyszalonta fordul 1905-ben Bihar vármegye tekintetes uraihoz. A tizenötödik évében járó ifjában látni vélték a jövő ígérését, és menteni igyekeztek az elkallódástól.

Mélység és magasság rettentette és lelkesítette veszendő gyermeki lelkét. Küzdelmes és fel-emelő családi örökség, az ismeretlen és riasztó jövő. A járatlan, tapasztalatlan fiatalember mindkettőbe beleszedülhet, és bennük eltévedhet. Ám jótévő segítő kezek, a múltat ismerve, a jövőt remélve utánanyúltak.

Zilahiakat látunk az 1754/55. évi országos nemesi összeírásban. Mint sok református köznevesi család, szerény anyagi lehetőséggel megáldva, egy bizonyos szellemi és közszereplői szint elérését és megtartását, az egyház szolgálatában vélték megvalósítani. Így alakultak közöttük ároni családok, azaz nemzedékről nemzedékre egyházi funkcióban élő famíliák. Adományozott ugyan 1629-ben Bethlen Gábor fejedelem nemesi oklevelet a református lelkészeknek és utódaiknak, melyet utódai is megerősítettek, sőt a nemességet szigorúan rostáló XVIII. században alapul szolgálhatott a nemesi jog megtartásának, Bihar vármegyében is. Mégis egyre inkább a honorációrak sorsában osztoztak, hiába volt szükség rájuk, ha valami miatt terhessé

¹⁴ Boglár-Novák Zoltán: i. m. 244–245. old.